

ТЕОФІЛ ПАВЛИКІВ ТА МИКОЛА АНТОНЕВИЧ У БОРОТЬБІ ЗА ЗМІНУ ЗАКОНУ ПРО МОВИ ВИКЛАДАННЯ В НАРОДНИХ І СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ (70-ТІ РОКИ ХІХ СТ.)

Дана стаття представляє боротьбу руських депутатів (Галицький сейм) за зміну Закону про мову навчання в початкових і середніх школах від 22 червня 1867 року. Русини (українці) хотіли ввести українську мову в якості мови навчання в старших класах академічної гімназії у Львові. У 70-х роках ХІХ століття не вдалося досягти цієї мети.

Ключові слова: Українці, право, мова навчання, школа.

Данная статья представляет борьбу русских депутатов (Галицкий сейм) за изменение Закона о языке обучения в начальных и средних школах от 22 июня 1867 года. Русины (украинцы) хотели ввести украинский язык в качестве языка обучения в старших классах академической гимназии во Львове. В 70-х годах ХІХ века не удалось достичь этой цели.

Ключевые слова: украинцы, право, язык обучения, школа.

This article presents the struggle of Ruthenian deputies (Galician Diet) to change the Law on the language of instruction in popular and intermediate schools of 22 June 1867. Ruthenians (Ukrainians) wanted to introduce Ukrainian language as the language of instruction in the higher classes of the academic school in Lviv. In the 70s Nineteenth Century did not achieve this goal.

Key words: Ukrainians, law, language of instruction, school.

Теофіл Павликів та Микола Антоневи́ч виступають в українській історіографії як політики з москвофільською орієнтацією. Однак не можна оцінювати їхню діяльність у 70-х роках ХІХ століття так однозначно. Будучи депутатами до Народного сейму у Львові, показали себе як захисники руських (українських) традицій. Формально фракція русинів у Галицькому сеймі була на той час однорідною, але в її лоні вже формувалися дві ідейно-протилежні орієнтації: національна (українська) і староруська, з якої з плином часу виникло крайнє проросійське (москвофільське) крило. Павликів належав до старшого покоління, натомість Антоневи́ч, у міру радикалізації українського політичного середовища, в кінці 80-х років виразно став на москвофільському ґрунті, що однак не зменшує його заслуг на полі битви за доступ русинів до освіти, де основою була власна мова, як мова викладання в школах. Його виступи в сеймових дебатах свідчать про величезний заряд патріотизму і зв'язок з руськими традиціями. Антоневи́ч боровся за школу для русинів з польськими політиками і саме боротьба, з домінуючою в Галичині польською культурою, штовхнула його в бік москвофільського табору, діячі якого розраховували на допомогу Росії.

Культурний напрямок розвитку шкільництва в Галичині в автономний період, визначив Закон про мови викладання в народних і середніх школах від 22 червня 1867 року. Перевага надавалася польській мові, як мові викладання, категорично обмежуючи

навчання українською та німецькою мовами. Закон був вигідним для польського шкільництва, але польські політики прямували до того, щоб ще більше поширювати польську культуру в Галичині, в результаті чого громадський простір для української мови був би ще більш обмеженим. Кілька місяців після ухвали грудневої конституції, в галицьких урядових колах з'явилася ініціатива провести зміни в Законі про мови. Вурядовій пропозиції, яка була складена до Сейму 22 серпня 1868 року, пропонувалося скасувати статтю III, в якій говорилося про обов'язкове навчання тієї мови краю, яка не була мовою викладання [1, s. 58; 2, s. 18]. Пропозиція скасувати статтю, що стосувалася народних шкіл, викликала питання в українських школах: чи уряд не має наміру вжити таких самих заходів у середніх школах? Українська мова була мовою викладання тільки в чотирьох молодших класах однієї гімназії – академічної гімназії у Львові, а польська – у всіх інших закладах на території Галичини (за винятком німецьких). Русини (українці) побоювалися, що реалізація урядової пропозиції доведе до витіснення української мови з усіх гімназій з польською мовою викладання, тоді як польська мова була б витіснена тільки з чотирьох молодших класів академічної гімназії. Через те, що українська мова не була б обов'язковою, настало б обмеження знання мови серед галицької молоді. Русини передбачували, що досягнення згоди Закону про мову з Конституцією

шляхом, пропонуванім урядом, спричинить ще більшу перевагу для польської мови. Такі зміни, які гарантували б ширшу присутність української мови в школах, вони пропонували в законі від 22 червня 1867 року.

У сеймових дебатах багаторазово вказувалося про несумісність Закону про мови зі статтею XIX Конституції, і ця несумісність була основою до внесення поправок [3, с. 12]. Ще у вересні 1868 року Теофіл Павликів порушив цю справу в контексті розкладу лекційних годин у східногалицьких гімназіях на 1869 рік [4, с. 169]. Вносячи відповідний запит, звинуватив Шкільну крайову раду, яка виділяла польську мову, тому, що вводила в програму навчання 3 години для польської мови, як мови викладання, а для української мови, як мови предмету – 2 години [4, с. 166].

Під час першого читання, яке відбулося 19 вересня 1868 року, Павликів негативно поставився до урядової пропозиції [5, с. 338–339; 6]. Пропозиція уряду тільки частково відповідала на очікування русинів. Павликів указав на розбіжність з Конституцією статей: I, II, IV, V і частково VII закону про мови. Він твердив, що не одну статтю, а шість необхідно змінити, і тим обгрунтував прагнення зробити ревізію всього закону. Вимагав, щоб справу передати шкільній комісії, як термінову, щоб вона була розглянута ще на тій же сесії [5, с. 338–339; 7, с. 1]. Сейм погодився з тією вимогою, але комісія не представила звіту. Голова комісії Юзеф Маєр заявив, що залагодження тієї «важливої» справи, «не може наступити за допомогою однієї заяви, але вимагає цілковитого перетворення Закону про мови в школах» [8, с. 837]. Висловився за усторонній аналіз співвідношення між Законом і Конституцією, що, на його думку, не могло бути розглянутим упродовж однієї сесії. Маєр віддавав заяву Павликова пропозицією відсилання його до Крайового відомства і в результаті, ні державна пропозиція, ні заява Павликова не були позитивно розглянуті [9, с. 69].

У період перемовин у справі польсько-української угоди, після 1869 року, обидві сторони пробували дійти до порозуміння шляхом компромісу. Однак невдача договірної політики не тільки не затримала цього процесу, але навпаки, викликала чергові спроби ревізії Закону. До того ще дійшли результати старань русинів про введення української мови, як мови викладання у старших класах академічної гімназії. Змінам підлягав тоді зміст статті Va закону від 1867 року [10, с. 171; 1, с. 53]. Новий запис щоправда був корисним для академічної гімназії, але стосувався тільки однієї гімназії і не вирішував основних проблем українського шкільництва. Головною метою русинів було проведення структурних змін у правовій системі галицької освіти. Після розширення українських лекцій у старших класах академічної гімназії, поступила до Сейму заява Миколи Антоновича від 7 травня 1875 року, в якій вимагалися зміни закону про мови «зі справедливим врахуванням потреб населення краю» [11, с. 213; 9, с. 224].

Під час першого читання Антонович представив стан середнього шкільництва в Галичині від часу введення польських лекцій. Користуючись статистичними даними, що були опубліковані владою, показав,

що в роках 1868-1874 успішно спадає кількість учнів греко-католицького віросповідання, зменшуючись на 300 (з близько 1 800 учнів греко-католицького віроспо-відання 1868 року, до 1 518 осіб 1874 р.) [12, с. 230–231].* У передавтономічний період українська молодь складала високий відсоток гімназійних учнів, напр., навчального року 1861/1862 – 26,8 % [15]. Наступних років показник зменшився (1880 р. сягнув 17,5 %) [1, с. 63]. Антонович занепокоєно дивився на темп зменшення учнів греко-католицького віросповідання, в чому помічав негативні наслідки для рівня освіти для русинів, тим більше що загальна кількість учнів середніх шкіл зростала, поставали в той час нові заклади (Ясло, Золочів), а в інших збільшилася кількість класів (Коломия, Вадовіце, Стрий, Ярослав, Бережани) [16, с. 124; 1, с. 57]. На основі статистичних зіставлень Шкільної крайової ради, він звернув увагу депутатів на те, що зменшується кількість греко-католиків у гімназіях, у яких латинники до того часу, склали незначну меншість (Бережани, Бучач, Дрогобич, Коломия, Самбір і Станіславів)*. Лейтмотивом думки Антоновича було довести, що після введення польської мови, як мови викладання в середніх школах (1868), наступило зменшення кількості учнів греко-католицького віросповідання, яких Антонович ідентифікував з руським народом. Більшістю голосів заяву відіслано до Шкільної комісії, яка висловила за її відхилення [12, с. 233; 9, с. 224].

Українські депутати, зумовлені потребою зміни закону про мови, відновили заяву на засіданні 15 березня 1876 року. Визвано Шкільну комісію, щоб у найближчому часі запропонувала Сеймові проект змін до закону [17, с. 42]. Підтримуючи свою чергову заяву, Антонович указав на результати русинів, які старалися про те, щоб українська мова була ширше врахована в шкільних лекціях. Підвищенням тоном підкреслив, що це питання не вперше появилось у Сеймі : «і буде появлятися настільки довго і настільки часто, доки не буде прийнятим» [18, с. 93].

* За статистичними даними опублікованими Шкільною крайовою радою, 1872-1874 років кількість учнів греко-католицького віросповідання зменшилася в таких гімназіях: у Тернополі зі 115 до 89; у Станіславові зі 164 до 114; у Самборі зі 142 до 107; у другому львівському (німецькому) зі 119 до 65; у Коломії зі 120 до 111; у Дрогобичі зі 130 до 92; у Бучачі з 98 до 75; у Бережанах зі 180 до 152. Зріст кількості учнів греко-католицького віросповідання в той час наступив у гімназії в Перемишлі зі 158 до 165, у реальній гімназії у Бродях з 21 до 29, та у реальній школі у Тернополі з 6 до 17 [13, с.9–10; 14, с.43].

* Гімназія у Бережанах: 1863 р. на 274 учнів було 160 гр.-кат.; 1865 р. на 321 – 165; 1868 р. на 305 – 168; 1870 р. на 379 – 185; 1872 р. на 391 – 180, 1874 р. на 346 – 152 . Гімназія у Бучачі: 1866 р. на 159 учнів було 80 гр.-кат.; 1867 р. на 160 – 96; 1868 р. на 165 – 89; 1870 р. на 183 – 97; 1873 р. на 175 – 91; 1874 р. на 156 – 75. Ще більшу різницю показує гімназія у Дрогобичі: 1866 р. на 315 учнів було 197 гр.-кат.; 1868 р. на 304 – 183; 1871 р. на 331 – 176; 1872 р. на 281 – 130; 1874 р. на 240 тільки 92. Гімназія у Коломії: 1868 р. у чотирьох класах на 174 учнів було 99 гр.-кат.; 1870 р. на 180 – 93; 1871 р. на 179 – 76; 1872 р. на 250 – 120, а 1874 р. на 255 – 111 (збільшення кількості греко-католиків 1872 р. Антонович пояснював збільшенням гімназії новими класами. Гімназія у Самборі: 1863 р. на 331 учня було 201 гр.-кат., 1867 р. на 256 – 142, 1870 р. на 303 – 145, 1872 р. на 292 – 142, 1874 р. на 225 – 107. Гімназія у Станіславові :1863 р. на 387 було 202 гр.-кат.; 1867 р. на 386 – 177, 1870 р. на 303 – 145, 1874 р. на 294 – 114 [Див. 12, с.232; 13, с.9–10].

Згадав про долю заяви з попередньої сесії, яка не повернулася на засідання Сейму. Рішення комісії назвав необ'єктивною, і звинуватив у маніпуляції кількісними даними з перемишльської та коломицької гімназії, які, на його думку, суперечили аргументації комісії. Він підтвердив, що в перемишльській гімназії кількість учнів греко-католицького віросповідання збільшилася зі 158 до 164 (звіт Комісії подає 165), тобто на 4 %. Однак у роках 1866-1870 ця кількість

зменшилася з 224 до 177 (на 20 %). Натомість у гімназії в Коломиї кількість греко-католиків у гімназії зменшилася в роках 1872-1873 зі 120 до 104, але 1874 року виросла до 111. Виявлений у звіті Сеймової комісії ріст кількості учнів греко-католицького віросповідання 1874 року Антоневич визнав маніпуляцією: «*Бо саме у цій гімназії, в якій звіт хоче показати підвищення, немає жодного підвищення*» [Див. 18, s. 93–94; 13, s. 9–10].

Таблиця 1

Кількість учнів у гімназіях української та польської національностей 1866-1891 рр.*

Роки	Поляки	Русини
1866/67 – 1870/71	5 222 (70,6 %)	1 661 (22,5 %)
1871/72 – 1875/76	5 102 (73,4 %)	1 426 (20,5 %)
1876/77 – 1880/81	6 163 (74,7 %)	1 446 (17,5 %)
1881/82 – 1885/86	8 611 (75,9 %)	1 811 (16,9 %)
1886/87 – 1890/91	8 611 (76,4 %)	2 003 (17,8 %)

Українські депутати, зумовлені потребою зміни закону про мови, відновили заяву на засіданні 15 березня 1876 року. Визвано Шкільну комісію, щоб у найближчому часі запропонувала Сеймові проект змін до закону [17, s. 42]. Підтримуючи свою чергову заяву, Антоневич указав на результати русинів, які старалися про те, щоб українська мова була ширше вряхована в шкільних лекціях. Підвищенням тоном підкреслив, що це питання не вперше появилось у Сеймі: «*і буде появлятися настільки довго і настільки часто, доки не буде прийнятим*» [18, s. 93]. Згадав про долю заяви з попередньої сесії, яка не повернулася на засідання Сейму. Рішення комісії назвав необ'єктивною, і звинуватив у маніпуляції кількісними даними з перемишльської та коломицької гімназії, які, на його думку, суперечили аргументації комісії. Він підтвердив, що в перемишльській гімназії кількість учнів греко-католицького віросповідання збільшилася зі 158 до 164 (звіт Комісії подає 165), тобто на 4 %. Однак у роках 1866-1870 ця кількість зменшилася з 224 до 177 (на 20 %). Натомість у гімназії в Коломиї кількість греко-католиків у гімназії зменшилася в роках 1872-1873 зі 120 до 104, але 1874 року виросла до 111. Виявлений у звіті Сеймової комісії ріст кількості учнів греко-католицького віросповідання 1874 року Антоневич визнав маніпуляцією: «*Бо саме у цій гімназії, в якій звіт хоче показати підвищення, немає жодного підвищення*» [див. 18, s. 93–94; 13, s. 9–10].

Антоневич наводив приклади патріотизму русинів – рішення батьків посилати дітей до академічної гімназії в тому разі, коли тільки в чотирьох молодших класах викладання велось українською мовою і неможливо було продовжувати навчання цією мовою в старших класах. Антоневич представляв зацікавлення народу відкриванням народних шкіл. Обов'язком руських депутатів – говорив – було нагадування

про права руського народу: «*Якщо наш народ добровільно і так численно відкривав школи, то ми не можемо бути байдужими на справи цього народу*» [18, s. 94–96; 19]. У розумінні українського шкільництва, дотеперішній період зобов'язання Закону оцінив негативно. Пробував притягнути невпевнених депутатів, посилаючись на промови Зигмунта Савчинського і Евзебіуша Черкавського, які в дебатах 1866 року говорили про відкриту дорогу української мови до лекцій в міру її вдосконалення. Згадав затвердження Сейму 1865 року про рівноправність мов і договірну заяву делегата Ігнатія Каміньського з періоду, коли обговорювалась польсько-українська угода (1869-1871). Наводив приклади численних пропозицій, які подавалися у минулому депутатами обох національностей, що було спрямоване на позитивний розгляд руських вимог [18, s. 95–96].

Проект новелізації Закону спочатку був прийнятий у Сеймі прихильно. Багато польських депутатів підтримували зміни в дусі поміркованих українських пропозицій. Але голосування піднесенням руки не вирішило справи і маршал (спікер) розпорядився голосувати підводячись. Перелічивши депутатів, що підвелися, виявилось, що незначна більшість висловила за відсилення заяви Антоневича до Шкільної комісії, в якій вона не була позитивно розглянутою і не повернувся на засідання Сейму [9, s. 247; 20, s. 160].

Зусилля, які прикладали в 70-х роках XIX ст. українські депутати змінити Закон про мови викладання, не досягли очікуваного результату. Щойно, на зламі 80-90 років у відношенні польської сеймової більшості до шкільних українських вимог, наступили зміни. Дійшло до того внаслідок заяв Юліяна Романчука, політика з національним світоглядом. Однак, слід пам'ятати, що дорогою до успіху прокладали Романчукові також депутати зі староруською орієнтацією, а навіть москвофільською.

* Джерело: Баран С. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл / Степан Баран // Студії з поля соціальних наук і статистики. Т. 2. – Львів, 1910. – С. 124. Задумом С. Барана, який посилався на офіційні статистичні дані, було показати відсоткове зменшення в гімназіях кількості учнів української національності і росту кількісної переваги учнів польської національності, після утворення Шкільної крайової комісії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Miąso J. Zdziejów szkolnictwa ukraińskiego w Galicji (1867-1914) / Miąso Józef // Rozprawy z Dziejów Oświaty. T. 34. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1991.
2. Starzyński S. Uwagi o prawnej stronie równouprawnienia narodowości / Stanisław Starzyński. – Lwów, 1883.
3. Гнатюк В. Національнє відродженнє австро-угорських Українців (1772-1880) / Володимир Гнатюк. – Відень, 1916.
4. Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów (далі – Stenogr. spraw.), 11 posiedzenie 2 sesji 2 kadencji z 11 września 1868.
5. Stenogr. spraw., 18 posiedzenie 2 sesji 2 kadencji z 19 września 1868.
6. Визначний знавець австрійського законодавства Станіслав Стажиньскі твердив, що стаття III Закону про мови не суперечила Основному закону. На його думку, стаття XIX Конституції була «загальним правилом» тобто набирає чинності в такому значенні, що «не міг бути виданий жоден інший закон суперечливий його духові і змісту». Стажиньскі оцінив цю статтю як «зобов'язує негативно». Силу «позитивну» бачив щойно в розпорядженнях, що видавалися в послідовності виконання статті XIX. Див. Starzyński S. Sprawajęzykarpaństwowego Austrii / Stanisław Starzyński. – Lwów, 1884. – S. 56–57; його ж. Posejmie. – Lwów, 1884. – S. 89.
7. Полонизація Русинів а правительство, IV // Дѣло. – 1886. – nr 112, 4(16) жовтня.
8. Stenogr. spraw., 32 posiedzenie 2 sesji 2 kadencji z 8 października 1868. – S. 837.
9. Koziobrodzki W. Repertorium czynności galicyjskiego Sejmu Krajowego / Władysław Koziobrodzki. – T. 1. – Lwów. – S. 69.
10. Dzienni kustawi rozporządzeń krajowych. – 1874. – XXIX część, 30 czerwca, nr 45.
11. Stenogr. spraw., 13 posiedzenie 6 sesji 3 kadencji z 8 maja 1875.
12. Stenogr. spraw., 14 posiedzenie 6 sesji 3 kadencji z 10 maja 1875.
13. Sprawozdaniec. k. Rady szkolnej krajowej o stanieszkół średnich w latach 1872-1874. – Lwów.
14. Szujski J. Sejm galicyjski. Rok 1875 // Szujski Józef. Dzieła. – seria III, т. 3. Pisma polityczne. – Kraków, 1894.
15. 1866-1871 pp. відсоток русинів у середніх школах Галичини впав до 22,5 %. Див. Zborucki Z. Euzebjusz Czerkawski / Zygmunt Zborucki. – S. 19.
16. Баран С. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл / Степан Баран // Студії з поля соціальних наук і статистики. Т. 2. – Львів, 1910.
17. Stenogr. spraw., 5 posiedzenie 7 sesji 3 kadencji z 15 marca 1876.
18. Stenogr. spraw., 7 posiedzenie 7 sesji 3 kadencji z 20 marca 1876.
19. Wykaz stanu szkół ludowych w Galicji w roku szkolnym 1869 // Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju, w latach szkolnych 1868 i 1869, вклійка.
20. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861-1901 pp. (нарис з історії українського парламентаризму) // Ігор Чорновол. – Львів, 2002.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Пронь С. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.